

Demény Péter

KÖNYV RÓLAD ÉS A SZÜLEIDRŐL

PAVOL RANKOV: *SZEPTEMBER ELSEJÉN (VAGY MÁSKOR)*.
POZSONY, KALLIGRAM, 2011.

A Szeptember elsején (vagy máskor) egy barátság története. Három fiú, Peter, Gabriel és Ján beleszeret egy lányba, Mariába, és egy úszóversennyel próbálják eldönteni, kié legyen a keze. Az úszóverseny azonban nem jól alakul, Gabriel majdnem megfullad. Aztán meg második világháború, viszontagságok, gyűlöletek, kommunizmus, helyezkedés, a korábbi nácik egy részének villámgyors átváltozása kommunistává, besúgók, Amerika... Nehéz felsorolni, de az úszóverseny már csak egyfajta emlékeztető marad egy valamikori helyzetre, amely majdnem változatlanul megmarad.

Pavol Rankov regényében két dolog nagyon fontos: ami változatlan, és ami viszont nem az. A barátság és a szerelem megmarad minden poklon keresztül. Bármi történik, bármennyire hisz is Peter a kommunizmusban, bármennyire cinikus is Ján, bármennyire közömbös az ilyesmivel kapcsolatban Gabriel, és naiv, a barátjuknak felveszik a telefont, meghallgatják a baját, segítenek rajta, bűjtatják, fel sem merül bennük, hogy az egyik ne kockáztassa az életét a másikért. A történet fordulatos, ezért aztán csak most, az elemző mondatja velem, nem az olvasó, hogy jobb lenne talán, ha több konfliktus lenne közöttük. Mert akkor látszana a szerelem szenvedélye is, annak is a pokla. Mert a politikum pokla nagyon jól látszik (talán ezért is kapta meg a könyv az Európai Unió Európai Irodalmi díját 2009-ben), a szerelemé viszont nagyon kevésbé. Ján nem tud kurvákkal szeretkezni Amerikában, mert mindegyik Mariára emlékezteti – nagyjából ennyi az egész. Nem hiúk, nem konokok, nem aljasok, de a történet erősebb lenne, ha kicsit mindhárom fiú lenne ilyen is, meg olyan is.

És ha kicsit Maria is más lenne. Mert ő a tipikus nő, aki szót fogad. Lázadozik, hogyne, nem megy férjhez egyikhez sem, mégis elfogadja a fiúk rajongását, nem sérti, hogy úgy küzdenek érte, hogy meg sem kérdezik, akarja-e ő is: elfogadja az érte tartott úszóverseny szabályait. Ha elolvassuk *Az atléta halálát*, látszik, mennyivel súlyosabb könyvet lehet írni egy

ilyen furcsa viszonyból, és mennyivel démonabb tud lenni egy olyan nő, aki, mint Pici, kikéri magának, hogy a feje fölött döntsenek.

Hálátlan vagyok, mert olvasóként nagyon szerettem a *Szeptember elsejént*. Szerettem a pontos, tömör mondatait, szerettem a nem nagy hangon előadott, háborús időben nem meglepő fordulatait, szerettem a ritkán megvillanó szürrealizmusát („Horthy érkezése délután háromra volt meghirdetve. És valóban – abban a pillanatban, amint a toronyóra ütni kezdett, a napot egy villanásnyi időre hatalmas árnyék fátyolozta el. A legendák turulmadara hozta karmai között a kormányzó hófehér paripáját. A turul sikkes kört írt le az ámuló tömeg fölött, majd letette a lovat a tér közepére, ahol pillanatok alatt keskeny sorfalat alakítottak ki a várakozók. A legnagyobb hazafiak felöltöik helyett a Link-üzletből rekvirált szőnyegetek terítették a kövezetre. Szinte tapinthatóvá vált a csend. Ekkor újabb árnyék vont a homályba a napot. A következő turul Horthy Miklóst hozta. A madár a paripa fölé szállott, és a tengernagyot oly pontosan irányozva eresztette ki a karmai közül, hogy az terpeszülésben egyenest a nyeregbe esett. Horthy arcát egy pillanatra eltorzította a fájdalom.” 19.) Szerettem ezt a könyvet, és éppen azért, mert mint a *Jutalomjáték*, csak kevesebb humorral, békebelinek tűnik, holott a cselekmény ideje jóval kevésbé békebeli, mint a Kardos G. könyvében.

A fejezetek címe mindig egy évszám és az *epizód* főnév. *Az 1938-as epizód* az első, *Az 1968-as epizód* az utolsó. Az író persze csal, nem egy-egy epizód van, hanem sok, de az biztos, hogy a fejezetek mindig annak az évnek egy szeletét mutatják meg annak a négy „átlagembernek” a sorsán keresztül, akik a regény főszereplői. Egyik sem író, politikus, tábornok vagy egyéb notabilitás, egyik sem úszhat meg semmit azért, mert figyeli a külföld, vagy interjút készít vele a Szabad Európa, mindegyiknek a maga szűk területén a maga kevés eszközével kell túl lennie nácizmuson, kommunizmuson, kapitalizmuson és a hosszúra nyúlt kommunizmus önbecsapásain. A végén Ján és Maria lánya lázadozik az amerikaiak ellen, mert „A hippik ügyis Indiába húznak!”

Azt mondtam, Ján? De hát a regény elején Honza. Azt mondtam, Peter? De hát a regény végén Péter. És Maria is lesz Mária, és Levice Léva, Léva meg Levice. Szóval a történelem ott surrog a lapokon, és mindenbe belefurakodik, természetesen a barátságba és a szerelembe is. Az emberek úgy élnek, ahogy Kundera mondja talán *A függönyben*, mintha ködben lennének, és nem látnák, hogy mi következik. Ahogy persze nem is láthatják,

de azért Peter mégis észrevehetné, hogy milyen hazugságokkal kell becsapnia önmagát.

Azt hiszem, az Európai Unió *Európai Irodalmi Díja* azért is jöhetett el, mert ez a regény kevésbé problematizál. A szereplők nem üvöltik, hogy „áruló”, vagy hogy „te hülye fasz, hát vak vagy?!” Talán ezért is éreztem amolyan Deus ex machinának az utolsó fejezetet, pontosabban azt az írói fogást, hogy Mária meséli. A hűvös narrátor mesélhette az előző harmincat, hiszen rajta nem csattant semmi (bár az ajánlás így hangzik: „Apámnak, apám barátainak és az egész elveszett nemzedéknek, amelynek – isten tudja, miért – mindent a saját bőrén kellett megtapasztalnia”, van tehát egyfajta tranzitivitás, az apákkal együttérző fiú meséli a történetet. Máriától azonban kevésnek tűnik, hogy: „A három beteljesületlen életem.” 350.), főleg azért, mert az az egy, amely mégiscsak beteljesült, *megettörtént*, és úgy történt meg, ahogy.

Lírai regény tehát a *Szeptember elsején*, egy egész régió története, szelíden áradó mondataival sokszor drámai, de soha nem tragikus, sokszor feszült, de soha nem elégedetlen, pontosabban az elégedetlenség nem vésődik bele az olvasóba. „Végre – szólalt meg hosszú hallgatás után Gabriel. / – Végre mi? / – Végre szidod az életet. / – Ez nem igaz. A kommunistákat szidom. Hiszen az élet gyönyörű. / – Valóban? Kinek az élete?” (311.) Ilyen párbeszéddek vannak, az olvasó alapvető benyomása mégsem a feszültség, a gyötrelem, hanem a mesélés bája. A *Szeptember elsején (vagy máskor)* szelíd, mesélő könyv, olvasóbarát regény.

Ebben az összefüggésben, és minden összefüggésben érdemes megemlíteni a fordító nevét. Mészáros Tünde szépen, hibátlanul fordította le ezt a történetet, amely rólad is szól, meg rólam is, és főleg az anyánkról meg az apánkról.